

ВІД ЩИРОГО СЕРЦЯ

Софія Київська — пам'ятка світового значення, що включена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, в 2011 році відзначила своє тисячоліття. І головна заслуга в цьому належить доктору історичних наук, професору, заслуженому працівникові культури України Надії Миколаївні Нікітенко.

Софія Київська унікальна в своєму роді. Вона виникла як палладіум Русі, ознаменувавши найвищий розквіт держави Володимира Великого, найвищий злет державності та культури Русі. В той же час, це пам'ятка, що збудована візантійськими майстрами, явивши в собі вершину розвитку архітектурного мистецтва Македонського ренесансу. За доби гетьмана Івана Мазепи собор набув барокових рис, явивши тим самим зразок розквіту самобутнього козацького бароко, втіливши розквіт української культури XVII–XVIII ст.

Саме цим і зумовлений вибір назви збірки — «Софія Київська: Візантія. Русь. Україна». Адже в нашій культурі немає іншої пам'ятки, яка б так органічно поєднувала в собі тисячолітній розвиток української культури і державності. Який би не взяли період в історії України, завжди в центрі уваги буде Софійський собор. Прийняття християнства за Володимира Святого у візантійському зразку визначило на весь подальший розвиток характер української культури. Однак, виникнувши на візантійському підґрунті, в подальшому розвитку національна культура набула самобутніх рис, що чітко її вирізняє з-поміж культу інших народів світу.

Саме Софійський собор як митрополичий центр, навіть у період переходу політичного центру Русі в Галицько-Волинську державу і у Володимиро-Суздальську Русь уособлював тяглість традиції держави Володимира Святого. Так само в період бездержавності українського народу, коли церква перебрала на себе функції українських (русинських) політичних інститутів, Софія ставала центром власної ідентичності. Навіть іноземці, як наприклад, Мартин Груневег чи Єрік Лясота, відвідуючи Київ, обов'язково занотувували у своїх щоденниках відвідування Софійського собору.

Як жодна інша українська пам'ятка Софія Київська була в центрі наукових досліджень. Тисячу років існує Софія, сотні років

вона є об'єктом дослідження. В історію софієзнавства назавжди будуть вписані імена Євгена Болховітінова, Павла Лебединцева, академіка Дмитра Айналова, Григорія Логвина, Сергія Висоцького та багатьох інших. Однак, як в історії Русі епохальним було правління Володимира Святого, так у дослідженні Софії Київської, знаковим став прихід на роботу в Софійський заповідник у грудні 1977 р. Надії Миколаївни Нікітенко. Саме їй судилось відкрити нову сторінку в дослідженні Софії Київської. Так з'явилися перші публікації у «Византийском временнике» [Никитенко Н. Н. К иконографической программе однофигурных фресок Софийского собора в Киеве // Византийский Временник. — 1987. — Т. 48. — С. 101–107; її ж. Программа однофигурных фресок Софийского собора в Киеве и ее идейные истоки // Византийский Временник. — 1988. — Т. 49. — С. 173–180]. Згодом захист кандидатської дисертації в інституті всесвітньої історії РАН під керівництвом всесвітньовідомого візантиніста Геннадія Григоровича Літаврїна [Никитенко Н. Н. Историческая проблематика в росписи Софии Киевской. Автореф. ... к. ист. н. — М., 1992. — 21 с.], а у 2002 р. — докторської в Інституті української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (м. Київ) «Русь-Україна і Візантія у монументальному комплексі Софії Київської: історико-соціальний та етноконфесійний аспекти». Епохальною подією в науковому світі стало видання першої монографії Надії Миколаївни «Русь и Византия в монументальном комплексе Софии Киевской. Историческая проблематика» (К., 1999, 2 е вид.; К., 2004). У цій праці вона не лише запропонувала нову обґрунтовану концепцію побудови собору: закладення за Володимира, а завершення за Ярослава, а й порушила і відповіла на цілу низку загадкових питань, пов'язаних з історією, архітектурою, живописом тощо Софії Київської. Професор Надія Миколаївна Нікітенко, уперше в історії дослідження Софії започаткувала новий, комплексний підхід до її вивчення. Новаторська концепція Надії Миколаївни приймалась і приймається в науці неоднозначно. Однак від маже повного не сприйняття на початках народження цієї концепції вона знаходить все більше прихильників, свідченням чого стала велелюдна міжнародна науково-практична конференція «Софійські читання», присвячена тисячоліттю Софії Київської (Київ, 26–27 травня 2011 р.).

Прикметно, що так само як в давньоруському літописанні були вискоблені діяння Володимира Святого за цілі роки, так

у візантійських джерелах вискобленим був один з найвизначніших імператорів в її історії Василь II Болгаробійця. Однак саме Софія Київська зі своїм унікальним монументальним розписом у дослідженнях Надії Миколаївни відкриває «забуті» сторінки вітчизняної та світової історії. І ця джерелознавча складова спонукає до перегляду всієї історії як Русі, так і Візантії кінця X — початку XI ст.

Насамкінець, хочемо побажати Надії Миколаївні — високому професіоналу, найкращому у світі знавцю Софійського собору, щирій і чуйній людині, відкритій до всього нового, світлого, доброго, подальших творчих успіхів, нових знахідок і відкриттів. Хай береже Вас свята Софія!

*З повагою та любов'ю
автори збірки*